

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 12/27, p. 19-38

DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.12547>
ISSN: 1308-2140, ANKARA-TURKEY

Article Info/Makale Bilgisi

Referees/Hakemler: Prof. Dr. Nuri KAHVECİ – Doç. Dr. Ahmet ÖZ
— Doç. Dr. Murat KAYACAN -Yrd. Doç. Dr. Mustafa KAYHAN

This article was checked by iThenticate.

A'RAF SURESİ 40. VE DUHAN SURESİ 29. AYETLERİN MECAZ'UL-KUR'AN AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Ahmet ABAY*

ÖZET

Bu makalede dilde bir anlatım biçimi olan mecaz konusunu A'raf Suresi 40. ve Duhan Suresi 29. ayetleri merkeze alınarak değerlendirilmeye çalışılmıştır Mecazın terim ve ıstılah anlamlarına kısaca değindikten sonra Kur'an'da mecazın varlığı konusunda süregelen tartışmalara da temas edilmiştir. Hakiki manalarının dışında lafızların mecazi manaya hamledilebilmesi için zorunlu şartların oluşması gerektiğine dikkat çekilmiştir. Çalışmanın temelini oluşturan ayetlerin "Mecazu'l-Kur'an" açısından değerlendirmesi yapılmıştır. Ayetlerin tetkiki sırasında mecazın tarihi seyrini dikkatlere sunmak için Taberi'den önceki, Taberi'den sonraki dönem ve modern veya son dönem olmak üzere ayetlerin seyrini üç ana tefsir arteri takip edilerek incelenmiştir. Bu bağlamda hem dilde hem de Kur'an-ı Kerim'de bazı lafızların mecaza hamledilmedikleri takdirde anlam alanlarının daralıp daralmadığı ve vermek istediklerin mesajın yeterince anlaşılıp anlaşılmadığı hususu da tespit edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca ayetlerdeki mecazı kullanımın, meal müellifleri tarafından meallere yansıtılıp yansıtılmadığı konusu da irdelenmiştir.

Sonuç olarak ele alınan iki ayet örneğinden hareketle Kur'an'da mecazi anlatımın geniş bir şekilde bir çok ayette mevcut olduğunu, zaman ilerledikçe çeşitli saiklerin etkisiyle de yapılan yorumlarda mecaza hamletmenin arttığını söyleyebiliriz. Mutezilenin yaptığı gibi mezhebi kaygılarla zorlama mecazi yorumlara gitmenin de doğru olmadığını ifade etmekte fayda vardır. Bununla birlikte gerek tefsir gerekse meallerde lafızlar hakiki manalarıyla verilmek istenen mesajı karşılamıyorsa veya üslup gereği, muhatap kitlenin o yöndeki algısını da dikkate alınarak, gerekli şartlar oluştuğunda ve muhataba mesaj daha güçlü verilecekse Kur'an'da mecazi anlatıma baş vurulduğu da bir gerçekliktir.

Anahtar Kelimeler: Mecaz, göklerin ağlaması, deve, iğne, gök kapılarının açılması.

* Yrd. Doç. Dr. KSÜ İlahiyat Fak. Tefsir Anabilim Dalı, El-mek: ahmetabay70@hotmail.com

THE CONSIDERATION OF VERSICLES AL-AR'AF 40 AND AL-DUKHAN 29 IN TERMS OF MAZAJ AL-QUR'AN

ABSTRACT

In this study we have tried to discuss the concept of metaphor, which is a way of expression, by focusing on the Qur'anic verses Al-A'raf 40 and Al-Dukhan 29. After mentioning the terminological meaning of metaphor briefly, we addressed the discussions about the existence of metaphor in the Qur'an. We tried to draw attention to necessary conditions for attributing the metaphor other than the original meaning of the wordings. The considerations of the verses which constitute the groundwork of this study, has been made with regard to Mazaj Al-Qur'an. While examining the verses, we deal with the interpretations in three main categories in order to see the historical process of the metaphor: the era of Tabari and before, the era after Tabari and the modern era. We tried to determine that unless some wordings attributed to the metaphor, whether the meaning area of these wordings became narrow or not and the message wanted to be given is understood or not, in the language as well as in the Qur'an.

As a result it can be said that by the examining of the two verses, metaphorical expression is in existence widely in the Qur'an and as time progresses attribution to the metaphor has been increased. It is beneficial to state that making far-fetched metaphorical interpretations as in with the sectarian motives, as in Mutezile, is not true. With that in mind, it is a fact that both in interpretations and in translations if the true meanings of the wordings do not answer the message wanted to be given or as a matter of tone, metaphorical expression has been applied when the necessary conditions are met in order to give a strong message to the interlocutors with regard to interlocutor mass's perception about the given subject.

STRUCTURED ABSTRACT

In this study we have tried to discuss the concept of metaphor, which is a way of expression, by focusing on the Qur'anic verses Al-A'raf 40 and Al-Dukhan 29. After mentioning the terminological meaning of metaphor briefly, we addressed the discussions about the existence of metaphor in the Qur'an. We tried to draw attention to necessary conditions for attributing the metaphor other than the original meaning of the wordings. The considerations of the verses which constitute the groundwork of this study, has been made with regard to Mazaj Al-Qur'an. While examining the verses, we deal with the interpretations in three main categories in order to see the historical process of the metaphor: the era of Tabari and before, the era after Tabari and the modern era. We tried to determine that unless some wordings attributed to the metaphor, whether the meaning area of these wordings became narrow or not and the message wanted to be given is understood or not, in the language as well as in the Qur'an. Also we mentioned that whether the use of metaphor in the verses is represented in the translations of the Qur'an or not. We concluded this study by assessing the obtained data.

Turkish Studies

The concepts of truth and metaphor were not associated with each other at the first era that the Islamic sciences issued and organized. But it is a fact that every science which came to existence with the effect of cultural development, has built its own terminology in the historical process. The concepts of truth and metaphor which are the main subjects of literature and rhetoric, has become a term in result of such a historical process. At first metaphor wording came into existence in the field of interpretation and then it change towards to field of literature and get firm. The role of these two attributed to literature concepts while interpreting the Qur'an, sustained the relation between the metaphor and interpretation. Because the discussions about attributing the meaning of a statement in the Qur'an to metaphor, makes the concepts of truth and metaphor valuable with regard to interpretation.

Truth, "is the thing that the essence of the matter is relied on." It means I learned the essence of the matter, the reality. The meaning of truth with regard to linguistics, is the meaning that established when a word first come to existence, came to mind when the word is said and the people who speaks the language came to an agreement.

Metaphor(Mazaj), means " entering a path, walking on a path, centering the path." Additionally, in the form Prepositions of Place. It used as " location, place that passed." It's meaning in the linguistics is "the way of speech."

Metaphorical meaning of a word is the use of the word based on the signification relation, other than the true meaning of the word. Metaphorical expression is a way of expression that applied by indoctrinating the semantic rules within the linguistic bounds, when the true meanings of the words are incapable of transmitting the feelings and the ideas during the communication.

Even though metaphorical comments can be seen in the early era interpretations, it is not possible to say that metaphor commonly used in that era. As a rhetorical term in the Islamic thought gains prevalence with the work of Ebu Ubeyde Mazaj Al- Qur'an. But the meaning of the metaphor is not approached in the way that the later meaning of the term especially at the work of Mu'tezile.

Unlike the use of the true meanings of the words in the Qur'an, the existences of the metaphor in the Qur'an is contradictive topic among the scholars. Most of the scholars of Islam has accepted the existence of the metaphor in the Qur'an. But some scholars thought that metaphor is the brother of lie hence it cannot be in the Qur'an. But the Qur'an is excluded from such things. A person uses the metaphor in the case of having difficulties to express the truth. Such a thing is not in question for Allah.

Suyuti says that after expressing the hesitations about the existence of metaphor in The Qur'an are irrelevant, If the Qur'an does not have the metaphor, the half of Its beauty would have gone. Because the rhetoric scholars are in agreement that metaphor is more eloquent than the truth and more impressive on the interlocutor.

Even though the metaphor exist in the Qur'an , approaching the spreading metaphor only with regard to literature without taking the political, social and theological discussions in the Muslim world into the

Turkish Studies

consideration would be misleading without a doubt. In this context, the factors that affect the formation of metaphor can be gathered in these titles: the matter of imamate, faith discussions, the situation of great sinners, arising of Mu'tezile, Kalami discussions that blazed with the encounter of different cultures and religions, names of Allah and the matter of interpretation. Opinions of the scholars which accepts or denies the metaphor are seem to be shaped with regard to their positions on these mentioned matters. Thus the main reason of Ibn Teymiyye's denial of metaphor, who is the center of the discussions about the denial of metaphor, is the theological concerns. The religious extent of the discussion will be significant in consideration of the both sides of the discussion show verses and hadiths as evidence to back up their opininons.

"To those who reject Our signs and treat them with arrogance, no opening will there be of the gates of heaven, nor will they enter the garden, until the camel can pass through the eye of the needle: Such is Our reward for those in sin." (A'raf 7/40)

The expressions can be attributed to the metaphor in this verse are "the opening the gates of heaven and a camel passing through the eye of a needle". While examining the verse, we deal with the interpretations in three main categories in order to see the historical process of the metaphor: the era of Tabari and before, the era after Tabari and the modern era.

When the era of Tabari and before is examined, even though the word of metaphor is not used much, it can be observed that some interpretations are more inclined to metaphor. However while interpreting the verse the scholars mostly underscored that whom and why the gates of heaven will opened or not. And there is not much interpretations about how that opening would be. In the same way the interpretations about the expression of "until the camel can pass through the eye of the needle" mostly focused on whether the word is camel (cemel) or rope (cummel) because the difference of the pronunciation.

When the interpretations by the last era interpreters are examined it can be seen clearly that they are attributing the verse to metaphor. Besides the verse has been interpreted mostly by the expression of "until the camel can pass through the eye of the needle".

"(Duhan 44/ And neither heaven nor earth shed a tear over them: nor were they given a respite (again)" 29)

In the era of Tabari and before it is possible to say that although there were partial mentions about the "shedding of the heaven and earth", mostly for who the heaven and earth is shedding or not is underscored.

In the chosen interpretations to be the examples of the last era, it is remarked that the existence of metaphor in the verse clearly emphasized. The matter of the heaven and earth is not shedding for who find less place in comparison with the first era.

As a result it can be said that by the examining of the two verses, metaphorical expression is in existence widely in the Qur'an and as time

progresses attribution to the metaphor has been increased. It is beneficial to state that making far-fetched metaphorical interpretations as in with the sectarian motives, as in Mutezile, is not true. With that in mind, it is a fact that both in interpretations and in translations if the true meanings of the wordings do not answer the message wanted to given or as a matter of tone, metaphorical expression has been applied when the necessary conditions are met in order to giving a strong message to the interlocutors with regard to interlocutor mass's perception about the given subject.

Keywords: Metaphor, the weeping of heavens and earth, camel, needle, the opening the gates of heaven.

Giriş

Bir kelime ya hakiki anlamıyla ya da mecazi anlamıyla kullanılır. İnsanların tamamı günlük konuşmalarında kelimeleri böyle kullanırlar. Bazen meramlarını kelimelerin hakiki anlamlarıyla bazen de mecaza başvurarak ifade ederler. Acaba Kur'an insanların bu özelliklerine uygun olarak kelimeleri hem hakiki hem de mecazi anlamları ile kullandı mı? Genel kanaat Kur'an'ı oluşturan içeriğin bir kısmı açık anlatım üslubuyla muhataba mesajı iletirken, bir kısmı da dolaylı/örtülü anlatım diyebileceğimiz mecaz yoluyla muhataba vermek istediğini anlatır. Ancak bu konuda farklı görüşler bulunduğunu da ifade etmek gerekir.

İnsanların kendi aralarında iletişim kurdukları dilde mecaza başvurmaları normal karşılanabilir. İnsan meramını anlatmada sıkıntı yaşayabilir. Bunu aşabilmek için de lafızların mecazi anlamlarına ihtiyaç duyar. Fakat "Vahiyde buna ne gerek var?" denilebilir. Bunun cevabı şu şekilde verilmiştir:

"Allah Teâla vahyi insana dolaylı yolla ulaştırmış, yani insan ile dolaylı konuşmuştur. Vahiy vakiasının bu yolla gerçekleşmesi, dilinin de dolaylı bir anlatım üslubunu seçmesi, insanın Yaratıcısı ile kolayca iletişime geçmesi ve bildirimleri alabilmesini sağlar. Yine dolaylı bir dili tercih etmesi, Allah'ın gaybi meseleleri insanlara anlayabilecekleri seviyede anlatmayı, bazı konuları daha iyi vurgulamayı ve zihinlerde olumlu imaj bırakmayı murad ettiğini düşündürür. (Çalışkan, 2013, s.141)

İslami ilimlerin neşet ettiği ve tedvin edilmeye başlandığı ilk dönemlerde "hakikat ve mecaz" birbirini çağrıştıran kavramlar değildiler. Ancak kültürel gelişmelerin etkisiyle varlık sahasına çıkmaya başlayan her ilmin, tarihi süreç içinde kendi terminolojisini oluşturduğu da bir vakıadır. Günümüzde edebiyat/ belağat ilminin temel konularından olan "hakikat ve mecaz" kavramlarının terimleşmesi de böyle bir tarihi süreçte gerçekleşmiştir. Başlangıçta mecaz üslubu farklı ifadelerle tefsir alanında vücut bulmaya başlamış ve ilerleyen zamanlarda da edebiyat sahasına kayarak orada istikrar bulmuştur. Edebiyata mal olan bu iki terimin Kur'an yorumu üzerinde oynadıkları rol, bu üslubun tefsirle ilişkisinin devam etmesini sağlamıştır. Zira Kur'an'daki bir ifadenin reel/hakiki anlama mı yoksa bunun dışında kastedilen farklı bir manaya mı hamledileceği konusundaki tartışmalar, bu iki mefhumu tefsir açısından değerli kılmaktadır. (Aydın, 2013, s.23-24)

Bu araştırmada mecazın etimolojik yapısına ve mecaz ile ilgili usul âlimlerinin görüşlerine kısaca değindikten sonra, araştırmanın temelini oluşturan A'raf Suresi 40. ve Duhan Suresi 29. ayetlerini mecazi anlatım yönüyle ele alınmaya çalışılacaktır.

Mecaz Nedir?

Kelimelerde asıl olan hakiki anlamlarıdır. Fakat bazı kelimeler hem hakiki hem de mecazi anlam taşır. Bununla ilgili veriler, sözlüklerde tespit edilmiştir.

Hakikat, “işin aslının kendisine dayadığı şeydir, işin hakikatine ulaştım, yani işin aslını/gerçeğini öğrendim” demektir. (el-Ferahidi, 2003, I/340) Dil bakımından hakikat, bir kelimenin ortaya çıkışında konulan, söylendiğinde ilk akla gelen ve o dili konuşanların üzerinde uzlaştığı yaygın anlamıdır. (İzzeddin, 1999, s.43) Bu tür kelimeleri ifade etmek için Arapça’da “zahiri, lugavi, vad’i”; Türkçede ise “düz, temel, asıl ve gerçek” gibi sözcükler kullanılmaktadır. (Çalışkan, 2013, s.140)

“Mecaz” sözcüğü mef’al kalıbında bir kelime olup “جوز” kökünden türemiştir. Bu sözcük lugatte; “yola girmek, bir yolda yürümek, yolu ortalamak,” gibi manalara ek olarak ismi mekan formunda “konum, geçilen yer” (el-Ferahidi, 2003, I/271) manalarında kullanılmıştır. Dildeki kullanımı bakımından ise “söz söyleme yolu/biçimidir.” (ez-Zerkeşi, 2006, 475)

Sözün mecaz anlamı, kelimenin hakiki anlamı dışında aralarındaki delalet bağı sebebiyle (İzzeddin, 1999, s.46) başka bir anlam için kullanılmasıdır. Mecâzî anlatım ise, iletişim esnasında kelime ve cümlelerin düz anlamları iletilmek istenilen duygu ve düşünceleri ifade etmede yetersiz kaldığında, dilsel (linguistik) sınırlar içinde semantik kuralların aşılması suretiyle kendisine başvurulmuş bir anlatım türüdür. (Arpa, 2010, s.182)

Bir dilin temel unsuru olan lafızlar, belirli anlamları ifade etmek üzere konulmuş olmakla birlikte, kullanıldıkları metin içerisindeki sarak ve siyak uyumunda ya da mütekellimin muhatabı da dikkate alarak hedeflediği maksat doğrultusunda bazı farklı anlamlar kazanırlar. Bazen bir metinde tercih edilen lafız aslî anlamından çıkarılıp başka bir anlamda kullanılmaktadır. Buna mecazî kullanım ya da lafzın manaya mecazî olarak delaleti denilir. Örneğin, “cehalet karanlıktır” sözü üzerinde düşünüldüğünde cehalet kelimesinin gerçek manasının dışında başka bir mana için kullanıldığı görülecektir. Gerek dini metinlerde gerekse edebi metinlerde lafızların bu şekilde kullanıldıkları görülmektedir. (Kahveci, 2011, s.34)

Genel olarak din dilinde, özel olarak Kur'an dilinde iki farklı varlık alanının muhtevasını taşıyabilmek ve bir alandan diğerine anlam transferi yaparak iletişimi sağlayabilmek için bazı anlatım özelliklerinden söz edilmektedir. Bu anlatım özellikleri arasında iki varlık alanına ait anlamın transferi esnasında bu ameliyeyi eksiksiz bir şekilde yerine getirdiğini iddia eden teşbihi dilin yanında, yine bu yükü taşımak üzere, teşbihi anlatım gibi dolaysız anlatım türleri olarak nitelendirilen temsilî anlatım ve tenzihi anlatım türlerinden bahsedilmektedir. Bunların yanında ayrıca dolaylı anlatım olarak nitelendirilen, sembolik anlatım, mecazî anlatım, meseller ve kıssalar da bu muhtevayı taşımada önemli birer anlatım türleri olarak görülmektedir. (Arpa, 2010, s.182)

İlk bakışta mecaz, belagat bilminde bir edebî sanat biçimi olarak görülmesine rağmen lafızların kullanımıyla doğrudan ilişkili olduğu için lafızla alakası bulunan bütün ilmî disiplinlerde mecaza yer verilmektedir. (Kahveci, 2011, s.34) Mecazda esas olan ilk bakışta ne anlama geldiğinin kolayca keşfedilememesidir. (Çağıl, 2013,s.96) Araplar mecazı isimlerde, harflerde ve fiillerde kullanmışlardır. (İzzeddin, 1999, s.43)

Erken dönem tefsirlerine bakıldığında mecazi yorumların yapıldığı görülse de buna bakarak o dönemde mecazın çok yaygın olduğunu söylemek pek mümkün değildir. İslam düşüncesi içinde bir belagat terimi olarak "mecaz", yaygınlığını ancak Ebu Ubeyde'nin (ö. 210/825) "Mecazü'l Kur'an" adlı eseriyle elde eder. Ama Ebu Ubeyde'de mecaz, terimin sonradan, özellikle Mu'tezile'nin elinde kazandığı anlamda ele alınmamıştır. Ona göre mecaz, "hakikat"ın bir parçası, bölümü veya zıddı değildir; -genel olarak- dilin imkânları ölçüsünde farklı ifade yollarının ve farklı yöntemlerin kapsamı içerisinde yer alan, bu farklı anlatım ve ifade tarzlarıyla eş anlamlı olan bir terimdir. Ebu Ubeyde, mecaz lafızıyla terim anlamını kastetmez, ancak onun bu kullanımı bu lafzın terimleşmesi yolunda önemli bir adım olarak görülür. (Gemuhluoğlu, 2009, s.114)

İlk zamanlardan itibaren, ayet lafızlarının zahiri manası, kast edilen manaya uzak görüldüğünde ve açıklayıcı bir nass da olmadığında söz konusu lafızlar temsil veya teşbih kabul edilmiş ve onlara mecazi manalar yüklenmiştir. (Çalışkan, 2013, s.143-144)

Görülmektedir ki mecaz kavramı ilk dönemlerde bir anlatım üslubu olarak kabul görürken zamanla terimleşmiş ve daha çok hakiki anlamın maksadı karşılamadığı yerlerde başka bir anlam olarak kullanılmaya başlanmıştır. Özellikle de Mu'tezile'nin teşbihten kaçınmak amacıyla sıkça başvurduğu bir terim olarak karşımıza çıkmaktadır. Mutezilenin yaptığı gibi bazen mecaza başvurmak kendilerince oluşturdukları bir zaruretten kaynaklanır. Ama mecaz her zaman bir zarurette bağlı değildir. Zira dilde varlığı kabul edilen mecazi anlatımlar zarurettten değil dilin doğal yapısından kaynaklanır. Mecazın ne olduğuna ve nasıl anlaşıldığına değinildikten sonra Kur'an'da mecaz konusu ele alınacaktır.

Kur'an-ı Kerim'de Mecaz Var mıdır?

Kelimelelerin hakiki anlamlarıyla Kur'an'da kullanıldıkları konusunda âlimler arasında ihtilaf olmasa da (ez-Zerkeşi, 2006, s.94-95) Kur'an'da mecaz olup olmadığı âlimler arasında ihtilafli bir konudur. (ez-Zerkeşi, 2006, s.94-95) İslâm âlimlerinin çoğunluğu, Kur'an'da mecazın varlığını da kabul etmişlerdir.¹ Fakat Zahiri mezhebinin kurucusu olan Dâvûd b. Alî b. Halef el-İsfahânî (ö.270/884) ile oğlu Muhammed (ö.297/910), Şâfi'i âlimlerinden olan Ebu'l-Abbas Ahmed b. Ahmed et-Taberi (ö.335/946), Mutezile fukahâsından olan Ebû Müslim Muhammed b. Bahr el-İsfahânî (ö.370/980) ve bir Mâliki fakihî olan Huveyzmenâz (ö.400/1009) gibi âlimler, mecazın Kur'an'da olamayacağını söylemişlerdir. Onlara göre mecaz, yalanın kardeşidir. Kur'an ise bu gibi şeylerden münezzehtir. Konuşan kimse, bir hakikati ifade etmek için sıkıntıya düşerse ariyet olarak mecazı kullanır. Böyle bir durum Allah için bahis konusu olamaz. Böyle bir şey onun için muhaldir. Eğer böyle bir şey kabul edilirse Allah için bir noksanlık teşkil eder, derler. (ez-Zerkeşi, 2006, s.94; eş-Şevkani, 2000, I/144; Cerrahoğlu, 1985, s.177)

Mecazı kabul etmeyenler arasına Şâfiî âlimlerinden birisi olan Ebu İshak el-İsferayini (ö.418/1027), İbn Teymiye (ö.728/1328) ve onun öğrencisi İbn Kayyim el-Cevziyye (ö.751/1350) de eklemek gerekir. (eş-Şevkani, 2000, I/144) Hatta İbn Kayyim belki de bu konuda en aşırı gidenlerden kabul edilebilir. Çünkü Cehmiye fırkasına reddiye olarak yazdığı "*es-Sava'iku'l Mursele ala'l Cehmiyeti ve'l Muattula*" adlı eserinde "batıl tefsir" yapan kişilerin dayandıkları dört tağutu sayarken mecazı "ikinci tağut" olarak nitelendirmektedir. (el-Cevziyye, trs, s.632)

Suyuti, Kur'an'da mecazın varlığı ile ilgili tereddütlerin yersiz olduğunu ifade ettikten sonra şu açıklamayı yapar: Eğer Kur'an'da mecaz olmasaydı onun güzelliğinin yarısı giderdi. Çünkü mecazın hakikatten daha belîğ ve muhataplar üzerinde daha etkileyici olduğu hususunda belagat âlimleri ittifak etmişlerdir. (es-Suyuti, 2006, s.494) Eğer mecazın Kur'an'da bulunmaması gerekseydi, te'kid, hazf, kıssaların tekrarının da olmaması gerekirdi. Bu da Kur'an'ın anlatım güzelliğinin ortadan kalkması anlamına gelmektedir. (ez-Zerkeşi, 2006, s.474-475)

Şevkani (ö. 1250/1834) "İrşadu'l Fuhul" adlı eserinde Arap dilinde ve Kur'an-ı Kerimde mecazın olmadığını iddia edenleri cahillikle ve meseleye vakıf/muttali olmamakla itham eder ve devamla şunu ekler; "Arapların dilinde mecazın varlığı, bir bayrağın üzerindeki ateşten daha meşhur ve gündüzün güneşinin varlığından daha açıktır." (eş-Şevkani, 2000, I/141)

¹ Aslında Kur'an'da dil ile ilgili olan mecazın yanında yine dil ile ilgili olan başka inceliklerden de söz edilmiştir. Örneğin idrab üslubu da Kur'an'da yer alan bir dil özelliğidir. Bilgi için bkz. Mustafa Kayhan, *Dil, Tefsir ve Meal Bağlamında Kur'an'da İdrab Üslubu*, İlahiyât, 1.bsk, Ankara 2016, s.15-42.

Erken dönem âlimlerinden birisi olan İbn Kuteybe (ö.275/888), Kur'an'da mecazın varlığını kabullenmeyenlere cevaben şunları söyler; “Bu bakış cehaletten ve dar ufuklu oluştan kaynaklanmaktadır. Eğer ‘ecaz yalansa’ canlı olmayan her varlığa nispet edilen bütün fiiller batıl olur ve konuşmalarımızın çoğu fasid/bozuk olurdu.” Bu düşüncesine de şu ayetleri delil olarak gösterir: “فَإِذَا عَزَمَ الْأَمْرُ... İş ciddiye bindiği zaman...” (Muhammed 47/21) iş azmetmez işe azmedilir. “فَمَا رِبْحَتْ تِجَارَتُهُمْ... Onların ticareti kâr etmedi...” (Bakara 2/16,) Hâlbuki ticaret kâr etmez, ticarete kâr edilir.(İbn Kuteybe ed-Dineviri, 1971, s.85-86) İbn Kuteybe'nin de verdiği örneklerde olduğu gibi eğer bu ifadeler mecaza hamledilmeyecek olursa ifade edilmek istenen meram yeterince anlaşılması ihtimali ile karşı karşıya kalabilir.

Kur'an'da mecazın varlığına sık olarak verilen örneklerden biri de; “Peki inkâr ederseniz, çocukları ak saçlı ihtiyarlara çevirecek o günden kendinizi nasıl koruyabileceksiniz?” (Müzzemmil 73/17) ayetidir. Bu ayette görünüşte sanki kıyamet çocukların saçlarını beyazlaştırıyor. Hâlbuki çocukları ak saçlı ihtiyarlara dönüştüren Allah olduğu halde, bu olay o günde meydana geldiğinden dolayı kıyamet gününe isnat edilmiştir.²

İbn Cüney ve Hocası Ebu Ali el Farisi dilde ve Kur'an'da mecazın varlığını çok genişletmişlerdir. Öyle ki “Arapçada lafızların ve fiillerin çoğunun mecaz” eş-Şevkani, 2000, I/142) olduğunu iddia etmişlerdir.

Mecazın kullanımı Kur'an'da var olsa da mecazın yaygınlaşması ve alanın genişletilmesi İslâm dünyasındaki siyasî, sosyal ve itikadi tartışmaları göz önüne almadan, sırf edebî bir terim olarak tek boyutu ile ele almak şüphesiz eksik bir yaklaşım olacaktır. Bu bağlamda mecazın oluşumuna etki eden faktörler şu başlıklarda toplanabilir: İmamet meselesi, kader tartışmaları, büyük günah işleyeninin durumu, Mu‘tezile'nin ortaya çıkışı, farklı dinler ve kültürlerle karşılaşma sonucu alevlenen kelâmî tartışmalar, Allah'ın sıfatları ve te'vil meselesi. Mecazı kabul ve reddedenlerin görüşleri de bu saydığımız konulardaki tutumlarına göre şekillenmiş görünmektedir. Nitekim mecazın reddi konusundaki tartışmaların merkezinde yer alan İbn Teymiyye'nin mecazı inkârının arkasındaki en önemli faktör itikadi kaygılardır. Hem kabul edenlerin hem de reddedenlerin görüşlerini desteklemek için çoğunlukla ayet ve hadisleri delil getirdikleri göz önüne alınırsa tartışmanın arkasındaki dinî boyut daha belirgin hale gelecektir.(Afacan, 2014, s.2)

Kanaatimizce dilde mecazi kullanım bir zenginliktir. Kur'an'da mecazın olup olmadığı tarih boyunca tartışmalı bir konu olarak karşımıza çıksa da Kur'an-ı Kerim'de mecazi kullanımın çokça örneklerini görebilmek mümkündür. Ancak şu soruları da göz ardı etmemek gerekir: Mecazın sınırları var mıdır? Nerelerde mecaza başvurulmalıdır? Bunlar titizlikle yanıtlanması gereken sorulardır.

Öncelikle mecazda bir ölçüt, bir kıstas ve denge unsuruna ihtiyaç vardır. Bir sözün mecaza hamledilebilmesi için mecazda hakiki mananın kastına engel bir durumun ve mecaza gidilmesini gerektirecek karinenin bulunması gerekir. *Mesela*, “في الحمام أسد” (Hamamda aslan [gibi cesur bir adam] var.) sözünde gerçekten aslanın kastedilmiş olması düşünülemez. (es-Sekkaki, 2000, s.523) Mecazın temel ölçütü hakiki mananın tezahür edememesi veya çıkmaza girmesi, yani beklenen anlamı verememesidir. Dolayısıyla sırf bazı dilbilimsel tahlilleri gerekçe göstererek, manası gayet açık hakikat formlarını mecaz diye sunmak tartışma konusu olabilmektedir. (Çağıl, 2013, s.95) Bu nedenle mecazi anlama hamletmek için hakiki mana ile mecazi mananın delalet edeceği anlamlar arasında bir alaka ya da bağ (İzzeddin, 1999, s.43) olmalıdır. Bu tür mecazların Kur'an'da kullanıldığını tefsir usulü bilginleri eserlerinde ve Kur'an İlimleri otoriteleri de kitaplarında beyan etmektedirler.

² Kur'an'da mevcut olan mecaz çeşitleri ve örnekleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: ez-Zerkeşi *el-Burhan fi-Ulumi'l Kur'an*, s.475-499; Suyuti, *el-İtkan fi Ulumi'l Kur'an*, s.494-504.

Bu bağlamda çalışmada mecazi kullanımlardan iki tanesi üzerinde durulacaktır. Bunlar A'raf 7/40 ve Duhan 44/29. Ayetleridir. Bu nedenle müfessirler tarafından ayetlerin nasıl yorumlandığını, onlardaki bazı ifadelerin mecaza hamledildiğinde veya hakiki anlamda alındığında ortaya çıkan sorunların nasıl çözümlendiği ele alınmaktadır.

A'raf Suresi 40. Ayetin Mecaz Açısından Tahlili

“Ayetlerimizi yalan sayanlara ve onları kabule tenezzül etmeyenlere gök kapıları açılmayacak ve deve iğne deliğinden geçmedikçe onlar da cennete giremeyeceklerdir. İşte Biz, suçlu kâfirleri böyle cezalandırırız!”

Yukarıda mealini verdiğimiz A'raf suresi 40. ayetin nasıl anlaşıldığı ile ilgili yorumlara geçmeden önce ayette geçen “gök kapıları” mecazına kısaca değinmek, kanaatimizce meselenin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. “Gökte kapılar var mıdır? Bu kapılar nasıldır? Bu kapılar ne zaman açılacak? Bu kapılar kimlere açılır kimlere açılmaz” gibi sorular insanların zihinlerini meşgul etmektedir.

باب/kapı kelimesi, Kur'an-ı Kerimde tekil olarak yedi, (Bakara 2/58; Nisa 4/154; Maide 5/23; A'raf 7/161; Yusuf 12/25; Hicr 15/14; Müminun 23/77) çoğul olarak on beş (Bakara 2/89; En'am 6/44; A'raf 7/40; Yusuf 12/23,67; Hicr 15/14, 44; Nahl 16/29; Sad 38/50; Zümer 39/71,72,73; Mümin 40/76; Zuhruf 43/34; Kamer 54/11; Nebe' 78/19) yerde zikredilmektedir. Bu ayetlerde **باب/kapı** sözcüğü; azap kapısı, (Müminun 23/77.) şehir kapısı, (Bakara 2/58; Nisa 4/154; Maide 5/23; A'raf 7/161.) ev, oda kapıları, (Bakara 2/89; Yusuf 12/23,25,67.) cehennem kapıları, (Hicr 15/44; Nahl 16/29; Zümer 39/71,72; Mümin 40/76.) cennet kapıları, (Sad 38/50; Zümer 39/73.) cennetteki evlerin kapıları, (Zuhruf 43/34.) gök kapıları (A'raf 7/40; Hicr 15/14; Kamer 54/11; Nebe' 78/19.) ve her şeyin kapıları (En'am 6/44.) gibi manalarında kullanılmaktadır. Bu kullanımlar göz önüne alındığında, **باب/kapı** kelimesinin Kur'an-ı Kerim'de hem hakiki hem de mecazi anlamıyla kullanıldığı anlaşılmaktadır.

“Gök kapıları” ifadesinde yer alan “**سماء/گök**” lafzının da anlamını tespit etmek konunun daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. Çoğulu “semavat” olan sema kelimesi sözlükte; “yükseklik” anlamında bir isim olup sümûv (semâ) kökünden türemiştir. Ayrıca bu kökte “gök, bulut, yüksekte olan her şey, evin tavanı, yağmur ve nebat,” gibi manalar da vardır. (el-Ferahidi, 2003, I/271; el-İsfahani, trs, s.273) Daha çok “gökyüzü” anlamıyla zikredilen semâ, yerine göre müzekker (Müzzemmil 73/18.) ve müennes, (Müzzemmil 73/18.) yerine göre müfred (Fussilet 41/11.) ve cemi (Bakara 2/29.) şeklinde kullanılmıştır. (Baş, 2009, XXXVI/455)

Kur'an dilinde semâ kelimesi bilinen anlamının yanında, yüksek âlemlerin tamamını kapsayacak bir genişlikte de kullanılır. Bu âlemlerin türlü mertebeleri olup melekler, sâlih (iyi ve faydalı) ruhlar orada bulunur; vahiy semadan gelir. Arz âlemine fıskıran cismanî ve ruhanî hayır ve bereketlerin, musibet ve şerlerin kaynağı o âlemlerdedir. (Bkz: Bakara 2/29,59; A'râf 7/96; İsrâ 17/95; Zâriyât 51/23; Heyet, 2014, II/526.)

Burada değerlendirilmeye çalışılan “gök kapıları” mecazındaki “**باب/kapı**” ve (**سماء/گök**) lafızlarına değindikten sonra “**سماء/گök** ve **باب/kapı**” kelimelerinin birlikte kullanıldığı ayetlerdeki kullanımı da incelemek konunun daha iyi anlaşılması açısından önemlidir. Söz konusu ayetler şunlardır:

وَلَوْ فَتَحْنَا عَلَيْهِمْ بَابًا مِّنَ السَّمَاءِ فَظَلُّوا فِيهِ يَغرُجُونَ “Onlara gökten bir kapı açsak da oraya çıkacak olsalardı” (Hicr 15/14)

فَفَتَحْنَا أَبْوَابَ السَّمَاءِ بِمَاءٍ مُنْهَمِرٍ “Biz de boşalan bir su ile göğün kapılarını açtık.” (Kamer 54/11)

وَفَتَحَتِ السَّمَاءُ فَكَاتَتْ أَبْوَابًا “Gök açılmış, kapı kapı olmuştur.” (Nebe' 78/19)

Turkish Studies

Hicr Suresi 15. ayetinde geçen “gökten bir kapı” ifadesinde kastedilen kapı hakiki anlamıyla kullanılmıştır. Ancak Kamer Suresi 54/11’de ise hem hakiki hem de mecazi anlamıyla kullanılmış olabileceği yapılan yorumlardan (Bkz: er-Razi, 1981, XXIX/37; el-Beydavi, 1998, V/165; el-Alusi, trs, XXVII/81-82.) anlaşılmaktadır. Bu yorumlardan biri de şudur:

“Açmak”, “kapılar” ve “gökyüzü” kelimelerinin hakiki mi yoksa mecazî ifadeler midir? Bu konudaki görüşleri iki madde halinde ifade etmek mümkündür: 1.Hakiki manaları kastedilmiştir. Çünkü “semâ”nın, açılıp kapanan kapıları vardır. Bu da, imkânsız bir durum değildir. 2.Bunlar, “istiâre-benzetme/mecaz” yoluyla söylenmiş olan ifadelerdir. Çünkü zahiren bakıldığında, suyun buluttan olduğu anlaşılmaktadır. Bu açıklama açısından bakıldığında, bu ifade, bir kimsenin, şiddetli yağın yağmuru anlatmak için, “Gökyüzünün olukları aktı, kırbalarının ağızları açıldı...” demesi gibidir. (er-Razi, 1981, XXIX/37) Nitekim Türkçede de buna benzer kullanımlar mevcuttur: “Gök delindi, bardaktan boşanırcasına yağdı” gibi ifadeler benzer manada kullanılmaktadır.

Nebe’ Suresi 78/19’daki ifadenin ise mecazi bir kullanıma sahip olması bazı müfessirlere göre (Bkz: et-Taberi, 2001, XXIV/19-20; el-Maturidi, 2004, V/368; el-Alusi, trs. XXX/12-13) daha muhtemeldir.

Bu açıklamalar doğrultusunda çalışma konusu ayetlerden biri olan, A’raf Suresinin 40. ayetine bakalım:

إِنَّ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَاسْتَكْبَرُوا عَنْهَا لَا تُفَتَّحُ لَهُمْ أَبْوَابُ السَّمَاءِ وَلَا يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ حَتَّى يَلِجَ الْجَمَلُ فِي سَمِّ الْخِيَاطِ
وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُجْرِمِينَ

“Ayetlerimizi yalan sayanlara ve onları kabule tenezzül etmeyenlere gök kapıları açılmayacak ve deve iğne deliğinden geçmedikçe onlar da cennete giremeyeceklerdir. İşte Biz, suçlu kâfirleri böyle cezalandırırız!”

Ayeti Kerimede mecaza hamledilebilecek ifadeler “göğün kapılarının açılması ve devenin/halatın iğne deliğinden geçmesi”dir. Bu bağlamda ayeti kerime ile ilgili yapılan yorumları zamanı dikkate alarak üç aşamada ele almanın mecazın tarihi seyrini görmek açısından önemli olduğu kanaatindeyiz; Taberi ve öncesi dönem, Taberi sonrası dönem ve modern/son dönem.

Taberi ve Öncesi Dönem

Bu başlıkta Taberi’ye (ö.310/922) kadar olan dönemde ayet ile ilgili yapılan bazı yorumlar özetlenecektir.

İbn Abbas'a (ö.68/687) göre, ayette ifade edilen mana, “*Ne amellerinin ne de ruhlarının yükselmesi için kapılar onlara açılır.*” (Firuzabadi, 1992, s.167)şeklindedir. Bu yorumda her ne kadar mecaz ifadesi zikredilmese de yapılan yorum mecazi bir mana taşımaktadır.

El-Ferra (ö.207/822) “*Göğün kapıları onlara açılmayacak*” ifadesini, “onların amelleri göğe yükselmeyecek” diye açıklamaktadır. Çünkü “*facir olanların amelleri göğe yükselmez. Zira onlar, yerin altında bulunan bir kayaya yazılmıştır.*” şeklinde izah etmektedir.(el-Ferra, 1983, I/379.) O, bu izahına gerekçe olarak “*Hayır hayır! Çünkü fâcirlerin/günahkârların yazısı siccindedir/silinmez bir kayıttadır*” (Mutaffifin 83/7) ayetini göstermektedir.

El-Huvvari (ö.300/912), söz konusu ayeti yorumlarken; “göğün kapıları onlara açılmayacak” ifadesi ile ilgili, yani inkârcıların ruhları ve amelleri için kapılar açılmaz dedikten sonra “bazıları dedi ki” ifadesiyle şu bilgileri aktarır:

Mümin öldüğü zaman melekler onun ruhunu göğe çıkarır. Göğün semasına gelince görevli başka melekler ikinci semaya uğurlarlar, Allah Teâlâ’nın katına ulaşınca kadar her semada bu olay tekrarlanır. Sonra ona secde emredilir. Önce melekler sonra o mümin secde eder. Mukarreb melekler

insanların kendi ölülerine namaz kıldığı gibi ona namaz kılarlar. Sonra Allah buyurur ki: onu geri götürün çünkü ben şu şekilde hükmetmişim: “Sizi arz/yerden yarattık; yine ona döndürecek ve sonra ondan tekrar diriltip çıkaracağız.” (Taha 20/55) Kâfirin ruhu göğün semasına getirilir ve ona denir ki: Yerin en alt tabakalarından biri olan Berhut’a³ onu götürün atın. (el Huvvari, 1990, I/17.)

Taberi, ayetle ilgili nakillere geçmeden önce şu yorumu yapar: “İnkârcıların ruhları bedenlerinden ayrılınca onlar için göğün kapıları açılmaz, hayatları boyunca da onların ne bir ameli ne de bir sözlere Allah’a yükselir veya ulaşır. Çünkü onların amelleri pis ve kirlidir. Cenab’ı Hakk’a ancak güzel söz ve temiz amel ulaşır. Nitekim ilgili ayette ‘... *Güzel sözler ancak O’na yükselir. O sözleri de yararlı iş yükseltir...*’ (Fatır 35/10) buyurulmaktadır.” (et-Taberi, 2001, X/182)

Taberi ve öncesi döneme baktığımızda bu ayet ile ilgili yapılan açıklamalarda mecaz kelimesi pek fazla kullanılmamasına rağmen, bazı yorumların mecaza daha yatkın olduğu gözlemlenmektedir. Bununla birlikte ayeti yorumlarken âlimler “*göğün kapılarının açılmamasını*” daha çok kime ve neden açılıp-açılmayacağı üzerinde durmuşlardır. Bu açılmanın nasıl bir açılma olduğu konusunda yoruma pek rastlanılmaktadır. Aynı şekilde ayetin ikinci kısmını oluşturan “*Deve/halat iğne deliğinden geçinceye kadar cennete giremezler*” ifadesi hakkında yapılan yorumlar daha çok kıraat farklılığına bağlı olarak “*cemel/deve*” mi yoksa “*cummel/halat*” mı (Firuzabadi, 1992, s.167) üzerinde yoğunlaşmaktadır.

Taberi Sonrası Dönem

Şerif er-Radi (ö.404/1013), “ayette mecazi bir kullanım olduğunu, bundan maksadın ise cennet yolunun onlara kolaylaştırılmayacağını ve onların oraya ulaşamayacaklarını ve yaptıkları amellerle cennete girmeyi hak etmeyeceklerini” (er-Radi, trs, s.69) ifade etmektedir.

Zemahşeri (ö.538/1143), “*göğün kapıları onlara açılmayacak*” ayetinin manasını şu şekilde ifade eder:

“Onlara göğe yükselmeleri konusunda izin verilmez, cennete girmeleri için de onlara yol gösterilmez.” O, ayrıca “kıyle” kalıbıyla; “Öldüklerinde müminlerin ruhları gibi onların ruhları göğe yükselmez. Onlara bereket ve rahmet indirilmez.”(ez-Zemahşeri, 2015, II/99) gibi bilgilere de yer vermektedir.

Fahreddin er-Razi (ö.606/1209), ayetin tefsirine genişçe bir yer ayırır ve “*göğün kapıları onlara açılmayacak*” ifadesiyle ilgili muhtemel anlamları şu şekilde sıralar:

1. Onların amelleri, duaları ile itaat faaliyetleri kabul edilmez;
2. Gökler, müminlerin ruhlarına açılırken onların ruhlarına açılmaz;
3. Onların göğe yükselmelerine ve cennete girmelerine izin verilmez;

4. Onlara bereket ve hayır inmez. Razi’nin düşüncesine göre ayet şuna delâlet ediyor: Ruhlar, ya gökten üzerlerine türlü hayırlar indirilmek ya da amelleri göklere yükseltilmek suretiyle mutlu olurlar. Bu da göklerin, ruhlar için sevinç ve mutluluk yeri olduğunu, hayır ve bereketlerin göklerden indiğini, ruhların da göklere yükselerek mutlulukların en mükemmeline ulaşarak kurtuluşa ereceklerini gösterir. Şu halde “*Onlara göğün kapıları açılmayacak*” ifadesi, uyarı ve tehditlerin en önemlisini oluşturmaktadır.(er-Razi, 1981, XIV/80-81)

“Cemel” ifadesi ile ilgili olarak Razi, farklı kıraatlerin olduğunu ve bu kıraatlere bağlı olarak farklı anlamlar vermenin mümkün olduğunu belirttikten sonra tercihinin gerekçesini şöyle açıklar; Allah, Araplar nezdinde, hayvanların en büyüğü deve olduğu için, hassaten onu zikretmiştir. Çünkü

³ Berhut: Hadremevt’te bulunan içerisinde derin bir kuyu olan vadinin adıdır.

"deve"nin vücudu, vücutların en büyüklerindedir. İğnenin deliği ise, deliklerin en küçüğü ve darıdır. Bu nedenle, devenin bu dar deliğe girmesi imkânsızdır. Allah inkârcuların cennete girişlerini devenin iğnenin deliğinden girişine bağladığına ve bunun da mümkün olmadığına göre inkârcuların da cennete girişleri mümkün değildir. (er-Razi, 1981, XIV/82) Bu ayeti tefsir ederken Razi, tenasüh yani reenkarnasyon inancını savunanların bu ayeti görüşlerine delil gösterdiklerini haber verir: Onlara göre; "âsi ruhlar, vücudun ölümünden sonra bedenden bedene geçerek azap görmeye devam ederler; nihayet deve gibi iri bir bedende hayat sürdükten sonra iğne deliğinden geçebilecek küçüklükteki bir canlının bedenine girerler ve o zaman bütün günahlarından arınmış olarak cennete kavuşur, mutluluğa ulaşırlar." Onların bu görüşlerini aktardıktan sonra Razi, "Ancak, tenasüh bâtil bir inanç olduğu gibi bu görüş de temelsizdir." der. (er-Razi, 1981, XIV/81; *Heyet*, II/526.)

Kurtubi (ö.686/1287), "gök kapıları açılmayacak" ifadesini "gök kapıları onların ruhlarına açılmayacaktır" şeklinde yorumlamakta ve bu yorumuna Mücahid (ö.104/723)ve en-Nehaî'den (ö.96/714) gelen şu haberi gerekçe olarak zikretmektedir: "Dua ettikleri vakit onlara semanın kapıları açılmaz" veya "onlara cennet kapıları açılmaz." Çünkü cennet semadadır. Buna da Yüce Allah'ın: "Onlar, deve, iğne deliğinden geçmedikçe, cennete giremezler" buyruğu delâlet etmektedir. (el-Kurtubi, 2006, X/218.)

İbn Kesir'e (ö.774/1372) göre, "Onlara göğün kapıları açılmaz" ayetinden maksadın; göğün kapılarından onlar için, ne salih bir amel ve ne de bir duanın göğe çıkacağıdır. Yine o, "Ve onlar, deve iğne deliğinden geçinceye kadar cennete de giremezler." ayetindeki "cemel" kelimesi, cumhurun "deve" ile tefsir ettiğini ifade etmektedir. (İbn Kesir, 1999, III/412-413.)

Örnek olarak ele aldığımız müfessirlerin yorumlarına göre denilebilir ki bu dönem de mecaza hamletme ilk döneme göre daha fazla kendini hissettirmektedir. Özellikle Razi'nin yapmış olduğu yorumların tamamı mecazi yorumlar olarak değerlendirilebilir. Bunun nedeni yapılan yorumlarda dirayet yönünün gittikçe ön planı çıkmasıdır.

Çağdaş Dönem

Burada modern ya da çağdaş dönemde yazılan tefsirlerden bu ayetle ilgili yorumlara değinmek de gereklidir. Zira bu, mecazın tarihi seyrinde gelinen noktayı göstermesi açısından oldukça önemli görülmektedir.

Elmalılı(ö.1361/1942), söz konusu ayeti tefsir ederken "Onlara göğün kapıları açılmayacak" ifadesi ile ilgili şu açıklamalara yer verir:

"Bunlara göğün kapıları açılmaz", ruhları yükselemez, biraz fırlasalar bile yükseklerle nüfuz edemezler, meleklerin sırlarına eremezler, düşerler, dua ve niyazları redd olunur. Üzerlerine feyz ve bereket inmez ve cennete giremezler, tâ deve iğnenin deliğine girinceye kadar. Diğer bir mana ile: "Halat, iğnenin deliğine girinceye kadar". Devamında "devenin iğnenin deliğinden geçmesi" meselesini ele alır ve müfessirlerin çoğunun neden "cemel/deve" lafzının tercih ettiklerinin gerekçesini şöyle izah eder: Zira her iki mananın ikisine göre de bu bir darb-ı meseldir ki, bizim "balık kavağa çıkıncaya kadar" deyişimiz gibi bir şeyin mümkün olmayana bağlanmasını ifade eder. Bu bakış açısından ise birinci mana daha belağatlıdır. Çünkü örf bakımından "iğne deliği" küçüklükte, "deve" büyüklükte meseldir. Bir şeyin ufaklığında, inceliğinde mübalağa edileceği zaman, "iğne deliği gibi" denilir. İrilikte mübalağa için de "deve gibi" denir. (Yazır, 1992, IV/38-39.)

Meraği(ö.1371/1951), "onların ruhlarına göğün kapıları açılmaz, onların ne sözleri ne de amelleri göğe yükselir, çünkü amelleri pistir" dedikten sonra şu ayeti buna delil getirir: "...Güzel söz Allah'a yükselir. İyi amel de güzel sözü yüceltir..."(Fatır 35/10.) Sonra da ayetin devamında yer alan temsille ilgili olarak da, Arapların olması mümkün olmayan bir şeyi ifade ederken verdikleri misali delil getirir. Yani Araplar bunun için "Kara karganın tüyleri ağarmadıkça şunu yapmam veya şu şöyle

şöyle olmadıkça bunu yapmam.” derler. Ayeti kerimede geçen “*deve/halat iğne deliğinden geçmedikçe*” ifadesi onların bunu asla yapmayacaklarını yani bu, onların hiçbir şekilde cennete giremeyeceklerini ifade etmektedir.(el-Merağî, 1946, VIII/151.)

Seyyid Kutup (ö.1386/1966) ayetteki tasvire dikkat çekerek şu cümleleri kurar: Bu harikulade sahnenin önünde durup düşün... İğne deliğinin karşısında bir deve... Kocaman devenin geçmesi için bu küçücük delik açıldığında o zaman -ama sadece o zaman- şu yalanlayanlar için gök kapılarının açılması, dualarının ya da tövbelerinin kabul edilmesini -ne yazık ki vakit geçmiştir- onların nimetler yurduna, cennete girmelerini bekleyebilirsin. Ama şu anda, deve iğnenin deliğinden geçene kadar onlar ateşte olacaklar.(Kutub, 1985, III/1291.)

İbn Aşur(ö.1393/1973), "*Onlara göğün kapılan açılmayacak*" cümlesi, bütün ilâhî ve saf hayırlardan mahrumiyeti dile getiren kapsamlı bir ifadedir. “*deve/halat iğne deliğinden geçmedikçe*” ile ilgili olarak da Arapların örfünde deve en iri cüsseli varlıklardan olduğu için “*deve iğne deliğinden geçmedikçe*” darbi meselinin kullanıldığını ifade ederek “*cümmel*” yerine “*cemel*” kıraatini tercih ettiğini belirtmektedir.(İbn Aşur, 1984, VIII/126.)

Muhammed Esed (ö.1412/1992), göğün kapılarının ne anlama geldiği üzerinde durmadan sadece “Allah'ın böyle günahkârların iyi eylemlerinden hiçbirini kabul etmeyeceği gibi, onların sonradan yalvarıp yakarmalarını da kabul etmeyeceğini” ifade eder. Ayetin devamı olan “*deve iğne deliğinden geçmedikçe*” kısmı ile ilgili de şu bilgileri aktarır:

İbn ‘Abbâs, sözcüğü, “kalın urgan” ya da “halat” anlamına gelen “*cummel*” şeklinde telaffuz ederdi. Aynı kıraat Ali b. Ebî Tâlib'e de atfedilmektedir. Belirtmek gerekir ki, sözcüğün, “*cumel*, *cuml*, *cumul*” ve nihayet Kur'an'ın genel kabul gören kıraatinde de yer alan “*cemel*” şeklinde değişik lehçesel telaffuzları vardır. Bunların hepsi de “kalın, bükümlü urgan” anlamına gelmektedir. Bu anlamda hepsi Hz. Peygamber'in Sahabileri ve onların erken-ardılları (tabiî) tarafından kullanılmıştır. Keza Zemahşerî, İbn ‘Abbâs'dan nakille, Allah'ın “*iğnenin deliğinden geçen deve*” biçiminde münasebetsiz bir mecaz irad etmiş olamayacağını kaydetmektedir ki bununla, deve ile iğnenin deliği arasında hiçbir anlamlı ilginin bulunmadığı ama beri yandan iğne ile halat arasında (bu halat, mecazın amacına uygun olarak, sadece son derece kalın yani, iğne deliğinden geçmesi muhal bir ipi ifadeye yaradığına göre) belirli ve anlamlı bir ilginin pekâlâ bulunduğu anlatılmak istenmiştir. Bunun içindir ki, bu bağlam içinde “*cemel*” sözcüğünün karşılığı “*deve*” olarak değil de “*halat*” olarak düşünmek her bakımdan daha uygundur. (Esed, 1999, s. 278.)

Süleyman Ateş ise, “*Gök kapılarının açılması*” deyimiyile ilgili olarak iki ihtimalin olduğunu ifade eder. Birincisi, Müminlerin ruhları, bedenlerden ayrıldıktan sonra göklere çıkarılır ve onlara göklerin kapıları açılır. İkincisi, cennet göktedir, gök kapısından maksat, cennet kapısıdır. Kâfirlerin göğe çıkmalarına, cennete girmelerine izin verilmez. Ayette var olan ikinci mecazi ifade ile ilgili olarak da; Kur'an'ın İncil'i tasdik eden bir kitap oluşundan hareketle Matta İncil'inde yer alan; “*Devenin iğne deliğinden geçmesi, zengin adamın, göklerin melekûtuna girmesinden daha kolaydır.*”(Matta İncili 19/24.) İfadesini dayanak edinerek cumhurun görüşü olan “*Deve iğnenin deliğinden geçinceye kadar*” anlamını tercih eder.(Ateş, 1989, III/337.)

Bayraktar Bayraklı, ayetteki “*gök kapılarının açılmaması*” ifadesini tamamen mecaza hamlederek şu notları düşer: “Onlara gök kapılarının açılmamasının anlamı; çözüm getiren ilâhî müdahaleler, rahmet ve rızık kapıları demektir. Dertlerini, sıkıntılarını, belâlarını Allah'a sunup çare arama kapılarının onların üzerine kapandığı ifade edilmektedir. Bir bakıma Allah onlarla âlâkasını kesmiş, lütuf ve ihsanını onlardan uzaklaştırmış demektir. Güzellikleri, iyilikleri, lütuf ve ihsanı ilâhî âlemden bu âleme getiren kapılarla, insanın iyi düşünce ve amellerini Allah'a götüren (Fatr 35/10) kapılar, çıkış yolu demektir.”(Bayraklı, 2013, VII/135.)

Bayraklı, ayetin anlaşılması ile ilgili şu konuya da dikkat çekmekte ve şunları ifade etmektedir: Âlimlerin ilgili kelimeyi “cemel” okunduğu halde “cümme” okuyarak kendi istedikleri manaya çekmelerini doğru bulmadığımızı söylemekte yarar vardır. Halat iğnenin deliğinden geçmez, ama inceltirseniz geçer. Fakat deveyi asla inceltemez ve oradan geçiremezsiniz. Bize göre Allah iğne ile deve arasında bir ilişki kurarak onların cennete girmelerinin imkânsızlığını ifade etmektedir. (Bayraklı, 2013, VII/135.)

Son dönem müfessirlerinin yaptıkları yorumlar iyice tetkik edildiğinde ayeti mecaza hamlettikleri daha bir ağırlık kazanmıştır. Ayrıca ayet daha çok “deve iğnenin deliğinden geçmedikçe” kısmıyla birlikte yorumlanmıştır. “حَتَّىٰ يَلِجَ الْجَمَلُ” ifadesi konusunda hemen hemen bütün dönemlerde bunun “işin imkânsızlığını” ifade etmek anlamında bir kullanım olduğu konusunda ittifak vardır. Fakat bu bölümle ilgili ihtilaf noktası “الْجَمَلُ” kelimesinin farklı şekillerde okunmasından kaynaklanmaktadır. Farklı kıraatlere bağlı olarak “cemel/deve” veya “cummel/organ, halat” anlamları verilmiştir. Yapılan bu yorumlardan şu kanaate varıldığı anlaşılmaktadır: “Deve/halat iğne deliğinden geçmedikçe, inkârcılar için Allah’ın rahmet kapıları aralanmayacak ve onlara cennet kapıları açılmayacaktır.”

Bütün bu açıklamalar ve yorumlardan sonra yapılan bu tefsirlerin meallere nasıl yansıdığına göz atmakta yarar vardır. Çünkü mealler genelde tefsirlerdeki yorumlar göz önünde bulundurularak şekillenmektedir. A’raf Suresi 40. ayetle ilgili verilen meallere bakıldığında büyük bir kısmının mecaza başvurmadan ifadeyi olduğu gibi aktardıklarını söylemek mümkündür: “Onlara gök kapıları açılmayacak ve deve, iğne deliğinden geçinceye kadar onlar cennete giremeyeceklerdir!” (Ömer Nasuhi Bilmen, Elmalılı, Hasan Basri Çantay, Diyanet, Diyanet vakıf, Süleyman Ateş, Bayraktar Bayraklı Mealleri gibi.) Ancak bazı meal müellifleri mecazi anlatımı meallerine yansıtmışlardır: “Dua ve amellerinin yükselmesi için gök kapıları açılmayacak. ve onlar halat veya deve iğne deliğinden geçmedikçe cennete giremeyecekler, (Abdullah Parlayan meali, <http://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=7&ayet=40>, 05.11.2017.) Ahmet Tekin ise ayete “Göğün kapıları, rahmet ve merhamet kapıları, yağmur ve rızık kapıları açılmayacaktır. Onların cennete girmesi, devenin iğne deliğinden geçmesi kadar imkânsızdır.” (Ahmet Tekin Meali, http://www.kuranmeali.com/Ayet_Karsilastirma.php?sure=7&ayet=40, 05.11.2017.) Anlamını uygun görmüştür. Ali Fikri ise ayete “Onlara gök kapıları açılmaz (ruhları göğe yükselmez) ve deve iğnenin deliğinden geçinceye kadar (hiç bir zaman) cennete giremezler.” (Ali Fikri Yavuz Meali, <http://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=7&ayet=40>, 05.11.2017.) mealini uygun görmüştür.

Bir delil veya karineye dayanarak mecazi mana taşıdığı kesinleşen kelime ve kavramların hakiki manalarıyla meale yansıtılmaları meramı anlatmaya yeterli olmamaktadır. Bazı mealler (Bkz: Muhammed Esed, Kur’an Mesajı; Salih Akdemir, son çağrı Kur’an; Mustafa İslamoğlu, Hayat Kitabı Kur’an) bu endişeyle olsa gerek, dipnotlar düşmek suretiyle ayette asıl hangi mananın kast edildiğini izah etme gayreti içine girmişlerdir. Bu gerekçelerle mecazi manaya hamledilmesi daha uygun olan kelime ve kavramların o mecaz manalarıyla mealelere yansıtılmasının daha uygun olduğu düşünülmektedir.

Duhan Suresi 29. Ayetin Mecaz Açısından Tahlili

Makalenin ana konusunu oluşturan ayetlerden diğeri ise: **فَمَا بَكَتْ عَلَيْهِمُ السَّمَاءُ وَالْأَرْضُ وَمَا كَانُوا مُنظَرِينَ** “Gök ve yer onların ardından ağlamadı, onlara mühlet de verilmedi.” (Duhan 44/29.)

Ayetin kimlerden bahsettiğini daha iyi anlayabilmek için ayetin sure içindeki bağlamına bakmak gerekir. Bu bağlam göz önüne alındığında, Allah’ın kendilerine verdiği imkânları ve nimetleri doğru kullanmayanlar için ne göklerin ne de yerin ağlayacağı anlaşılmaktadır. Bu konumda olanlara ise en güzel örneklerden birisi Firavun’dur: “*Firavun ve ordusu öyle büyük bir lanete*

uğramıştı ki, ne gök ehli ağladı arkalarından, ne de yeryüzü sakinleri. Onlara tövbe etmek için ikinci bir fırsat da verilmedi.” (Kısa, 2009, s.497.)

Ayet hakkında bu kısa değerlendirmeden sonra müfessirlerin ayeti nasıl yorumladıklarına ve ayette mevcut olan mecazı nasıl anladıklarına değinilecektir. Burada da bir önceki ayeti tahlil ederken takip edilen usul ve kaideler dikkate alınacaktır. Yani bu ayet de Taberi ve öncesi dönem, Taberi sonrası dönem ve modern/son dönem dikkate alınarak incelenmiştir.

Taberi ve Öncesi Dönem

İbn Abbas, ayet ile ilgili yaptığı açıklamada; "Her mümin kişi için gökte iki kapı vardır. Birinden amel yükselir, öbüründen rızık iner. Mümin kişi ölünce her iki kapı ve yerdeki namaz kıldığı mekân onun için ağlarlar" (Firuzabadi, s. 526.) demektedir. Enes b. Malik (ö.90/708), Mukatil b. Süleyman (ö.150/767) ve Ferra (ö.207/822)nın bildirdiğine göre "Müminin yerdeki namazgâhı ve gökte amelinin yükseldiği mekân onu kaybedince, onun için 40 gün ağlar. Peygamberler içinse 80 gün ağlarlar. Ama kâfirler için ağlamazlar." (Mukatil, 2003, III/205; el Huvvari, IV/130; el-Ferra, III/41.) Bu görüşlerin benzerini Taberi; Mücahid (ö.103/721), Dahhak (ö.105/723), Katade (ö.)117/735) ve Said b. Cubeyr'den (ö.95/714) de rivayet etmiştir.(et-Taberi, 2001, XXI/41-44.)

Said b. Cübeyr, bir adamın İbn Abbas'ın yanına gelip ona şöyle sorduğunu haber vermektedir: "Ey Abbas'ın babası. "Gök ve yer onlara ağlamadı. Onlara mühlet de verilmedi." (Duhan 44/29.) buyruğu hakkında ne dersin, acaba gök ve yer bir kimseye ağlar mı?

İbn Abbas şöyle dedi: "Evet, ne kadar mahlûk varsa, mutlaka semada ona ait bir kapı vardır. Rızıkı oradan iner, ameli oradan yükselir. Mümin öldüğünde, semada amelinin yükseldiği ve rızıkının indiği kapısı kapatılır. Bu kapı onu kaybettiği için ağlar. Üzerinde namaz kıldığı ve Allah'ı zikrettiği yer de onu kaybettiğinden, onun için ağlar. Firavun kavminin ise, yeryüzünde salih herhangi bir eserleri olmadığından, Yüce Allah'a da onlardan herhangi bir hayır yükselmeyordu. Bu nedenle gök de yer de onlar için ağlamadı." (et-Taberi, 2001, XXI/42.)

Taberi'nin Süddi (ö.127/745) ve Ata'dan (ö.114/732) yapılan bir nakle göre "göğün ağlaması" olayını; "etrafının kızışması" olarak tefsir etmiştir. (et-Taberi, 2001, XXI/41)

Bu dönemde "göklerin ve yerin ağlamasının" nasıl olacağına kısmen değinmeler olsa da daha çok kime ağlayıp-ağlamayacağı üzerinde durulduğunu söylemek mümkündür. Bazı yorumlarda kısmen mecaza hamletmeler olsa da bu dönemde daha çok, kim için göklerin ağlayıp-ağlamayacağı ön plana çıkmaktadır. Taberi'nin Şureyh b. el-Hadrami'den nakletmiş olduğu şu rivayet bu görüşü güçlendirmektedir. Şureyh b. el-Hadrami Hz. Peygamberin şöyle buyurduğunu haber vermektedir; "İslam garip başladı, başladığı gibi bitecektir. Fakat mümin için gurbet yoktur. Çünkü mümin kendine ağlayacak kimsenin olmadığı gurbette ölecek olursa, gökler ve yer onun için ağlar dedi ve sonra "Gök ve yer onlara ağlamadı" ayetini okudu."(et-Taberi, 2001, XXI/43.)

Konuyu usul açısından değerlendiren İbn Kuteybe, (ö.276/889) ayetin mecazi bir anlam taşıdığını ifade ettikten sonra bunun Firavun ve yanındakileri aşağılayan bir ifade olduğunu söyler. Ayrıca Arapların değerli bir insanın ölümünden duydukları üzüntüyü dile getirmek için; "onun ölümünden dolayı güneş karardı, ay tutuldu, gök ağladı, yer ağladı" (İbn Kuteybe, 1973, s.167-169.) gibi ifadeler kullandıklarını belirtir.

Taberi Sonrası Dönem

Maturidi(ö.333/944), "göklerin ve yerin ağlaması" meselesini, bizzat gök ve yerin ağlaması olarak değil, gök ehlinin ve yer ehlinin ağlaması veya onların arkasından ağlayacak çocuklarının kalmaması olarak açıklar. İfadeyi daha çok mecazi boyutuyla değerlendirir. Ayetin verdiği mesaja yeni bir boyut kazandırarak mefhumu muhalifinden değerlendirir ve şunları ifade

eder: “Gökler ve yer onlara ağlamadığına göre, onların helak olup yok olmalarına sevinmiş ve mutlu olmuştur.”(el-Maturidi, 2004, IV/460-461.)

Telhisu'l Beyan sahibi er-Radi (ö.404/1013), ayette mecazi bir kullanımın olduğunu ifade ettikten sonra bunun nasıl anlaşıldığı ile ilgili görüşleri şu şekilde özetler:

1. “Göğün ağlaması” onun üzülmesidir. Çünkü çoğunlukla ağlamak üzmekten sadır olur.
2. Eğer gök ve yer ağlama yetisi olan varlıklardan olsaydı onlara ağlamazdı.
3. Mümin öldüğünde gökte ve yerde ağlayanlar, onlar için ağlamadı.
4. Gök ve yer ehli onlar için ağlamadı.
5. Kimse onların yardımına koşmadı ve onların öçlerini almaya yeltenmedi. (er-Radi, trs, s.281.)

Maverdi(ö.450/1058), göğün ağlamasını, “onun hüznünü ve kederini gösteren bir işaret, ortaya çıkan bir belirti” olarak yorumlar ve şu şii delil getirir: “Güneş doğuyor tutulmuş değildir./Gecenin yıldızlarını ve ayı senin için ağlatıyor.” (el-Maverdi, trs, V/253.)

et-Tusi(ö. 460/1067), ayetin anlamı ile ilgili üç görüş nakleder:

1. “Allah onları helak ettiği zaman ne gök ehli ne yer ehli onlara ağladı. Çünkü azabın indirilmesi sebebiyle onlara gazap edilmiştir.”
2. “Eğer gök ve yer birilerine ağlayacak olsaydı, ağlayacağı kimseler bunlar olmazdı. Çünkü bunlar yaptıkları sebebiyle gazabı hak etmişlerdi.”
3. “Mümin öldüğünde kendisine ağlayacak olanlar bunlara ağlamazlar.” (et-Tusi, trs. IX/233.) Ayrıca et-Tusi, Süddi'den nakille; Hz. Hüseyin şehit edildiğinde göğün onun için ağladığını ifade eder. (et-Tusi, trs. IX/233; Ayrıca bkz: es-Sem'ani, 1997, V/129) Bu yorum bağlı olduğu mezhebin etkisiyle yapılan bir yorumdur.

Zemahşeri, bu ayetin tefsiri bağlamında, Hz. Peygamberin şöyle buyurduğunu nakletmiştir: "Herhangi bir mümin, ağlayıcıları bulunmayan bir gurbette ölürse herhalde ona yer ve gök ağlar." (ez-Zemahşeri, IV/269)

Tabersi(ö.548/1152), kendinden önceki müfessirlerin görüşlerine benzer görüşler naklettikten sonra meseleyi biraz mezhebi boyuta taşıyarak Zürcü'nin Ebu Abdullah'tan rivayet ettiği şu sözü aktarır; “Gök, Yahya b. Zekeriya ve Hüseyin b. Ali için 40 sabah ağladı ve bunlardan başka hiçbir kimse için ağlamadı.” Ağlaması nasıldı? sorusuna cevaben: “kızıl olarak doğar ve kızıl olarak batardı” (et-Tabersi, 1997, IX/81.) açıklamasında bulundu.

Ebu Hayyan el-Endelusi (ö.745/1344), ayette kast edilen mananın helak olan kimselerin konularının değersizliğini ifade eden bir istiare olduğunu belirttiikten sonra devamla şunu ifade eder: “Ağlama eyleminin yere ve göğe nispet edilmesi makul olmayan bir durumdur. Mana burada hakikate hamledilemez ve insanların duygularını ifade etmek için kullanılan bir tabirdir. Gök ve yerin ağlamasından maksat gök ve yer ehlinin ağlamasıdır.”(Ebu Hayyan El-Endelusi, 1993, VIII/36-37.)

İbn Kesir (ö.774/1371), “Gök ve yer onların helakine ağlamadı.” ifadesini şöyle açıklar: Onların gök kapılarına yükselen salih amelleri yoktu ki onların yokluğuna ağlasın. Yeryüzünde Allah'a ibadet ettikleri yerler yoktu ki onların kaybına ağlasın. Bu sebeplerdir ki onlar, kendilerine rahmet nazarıyla bakılmaya hak kazanmamışlar; küfürleri, günahları, azgınlıkları ve inatları yüzünden azapları geciktirilmemiştir.(İbn Kesir, 1999, VII/253.) Bu açıklamaları yaptıktan sonra göğün kimler için ağlayacağı özellikle Hz. Hüseyin için- hakkında görüş bildirenlerin iddialarını reddeder ve şu açıklamaları yapar:

Turkish Studies

Açıkça görüldüğü üzere bunlar Şia'nın uydurduğu yalanlardan ibarettir ki, böylece onlar bu işi büyütme istemişlerdir. Şüphe yok ki Hz. Hüseyin'in katledilmesi büyük bir hâdisedir. Fakat onların uydurarak ileri sürdüğü yalanlar vuku bulmamıştır. Hz. Hüseyin'in katledilmesinden daha büyük olaylar meydana geldiğinde bile onların anlattıklarının hiç birisi olmamıştır. Meselâ, babası Ali İbn Ebu Talib katledildiği zaman bunlar olmamıştır. Osman İbn Affan evinde kuşatılıp mazlum olarak katledilmiş iken bunlardan hiç birisi meydana gelmemiştir. Hz. Ömer İbn Hattab sabah namazında mihrapta iken katledilmiş, Müslümanlara bundan önce böyle bir musibet gelmemiştir. Dünya ve ahirette beşeriyetin efendisi Hz. Peygamberin vefat ettiği günde onların anlattıklarından hiç birisi vuku bulmamıştır. Hz. Peygamberin oğlu İbrahim öldüğü gün güneş tutulmuş, insanlar: "Güneş, İbrahim'in ölümü yüzünden tutuldu," demişler. Hz. Peygamber, onlara küsuf namazı kıldırması, onlara hitap etmiş, güneş ve ayın hiç kimsenin ölümü veya hayatı yüzünden tutulmayacağını açıklamıştır. (İbn Kesir, 1999, VII/255.)

Görülmektedir ki Taberi sonrası dönemde mecaza hamletme yönelişi artsa da göğün kimler için ağlayıp-ağlamayacağı sorusu önemini hala korumaktadır. Manayı mecaza hamletme gereği duyanların en büyük gerekçeleri, göklerin ve yerin gerçek anlamda ağlama ve üzülmeye özelliklerine sahip olmaları olarak düşünülebilir.

Çağdaş Dönem

Seyyid Kutub, "Gök ve yer onların helakine ağlamadı." ayeti ile ilgili yaptığı yorumda gökler ve yerin kimler için ağlayacağına nedenlerini ön plan çıkararak şu açıklamaları yapar: "Bu ifade onların ne kadar önemsiz oldukları düşüncesini uyandırıyor. Tağutların basit birer nesne gibi yurtlarından koparılıp bir tarafa fırlatılışlarını canlandırıyor. Buna göre ne gökyüzünde ne de yeryüzünde kimse büyüklük taslayan zorbalara, azgınlara farkında bile değildir. Yeryüzünde ve gökyüzünde kimse onlara üzülmüyor." (Kutub, 1985, V/3214.)

Elmalılı, ayeti şöyle açıklar: Gök ehli "*göktekiler*" ve yer ehli "*yerdekiler*" takdirindedir. Yani ne melekler ağladı, ne müminler, tam tersine onların ölmesi ile sevindiler. Bir de büyük bir adam vefat ettiği zaman "*Cihan ağladı, yer gök ağladı*" gibi deyimlerle musibetin büyüklüğünü anlatmak için abartmak âdettir. Bunda onları alaya almaya benzer bir aşağılama vardır. Yani onlar kendilerini öyle büyük sayıyorlardı, ölecek olsalar kendilerine dünyaların ağlaması gerekir, oysa hiç de öyle olmadı, tam aksine bütün âlemler sevindi. (Yazır, 1992, VII/72-73.)

Süleyman Ateş, "*onlara gök ve yer ağlamadı*" ifadesinin Zemahşeri'nin de belirttiği gibi mecazi bir anlam olduğunu, onların haline kimsenin acımadığı anlamını taşıdığını (Ateş, 1988, VIII/309.) ifade eder.

Kur'an yolu tefsirinde şöyle bir açıklama yapılmıştır: Ayette geçen "*onlara gök ve yer ağlamadı*" ifadesi mecazîdir; kendilerini bir şey zanneden, başkalarını aşağılayan, kendilerinin içinde bulunmadığı bir dünya tasavvur edemeyen Firavun ve yandaşlarının hiç de önemli kimseler olmadığı anlatılmaktadır. (Heyet, IV/794.)

Açıklamalara ve yorumlara değindikten sonra yapılan bu tefsirlerin meallere nasıl yansıtıldığına bakalım: Duhan Suresi 29. ayet ile ilgili verilen meallerin büyük bir kısmının mecaza başvurmadan ifadeyi olduğu gibi aktardıkları (Bkz: Elmalılı Meali; Ömer Nasuhi Bilmen Meali; Hasan Basri Çantay Meali; Diyanet Meali; Diyanet vakıf Meali; Muhamed Esed Meali; Salih Akdemir Meali; Bayraktar Bayraklı Meali.) bazılarının dipnot düşerek burada var olan mecaza dikkat çektikleri (Bkz: Süleyman Ateş, Öztürk, 2015, s.556.) az bir kısmının ise mecazi manayı meale yansıtıklarını söyleyebiliriz. "*Onların yok oluşlarına ne gök ne de yer sakinleri ağladı...*" (Abdullah Parlayan Meali.)

Son dönemlerde yapılan çalışmalardan örnek olarak seçtiğimiz tefsirlerde dikkat çeken husus, ayette mecazın varlığına direkt vurgu yapılmasıdır. Kendilerine ağılanılmayanların kim olduğu ayetin açıklanması esnasında kendine yer bulsa da ilk döneme oranla daha az önem arz etmektedir. Bu dönemde yapılan yorumların en belirgin özelliklerinden birisi, “göklerin ve yerin ağlamayacağı” kişilerin kimler olduğu sorusuna isimlendirme yapma yerine vasıfların ön plana çıkartılmasıdır. Bunun nedeni, Kur’an, daha çok şahıslar yerine nitelikleri ön plana çıkarmasına rağmen, insanlar yaşadıkları kültürün etkisiyle olsa gerek şahısları öncelemektedir. Zamanla bu durum değişime uğramış ve nitelikler öncelenir hale gelmiş olmasıdır.

Değerlendirme ve Sonuç

Lafızların tümünün hakiki birer manaları olduğu aşikârdır. Bunun yanı sıra bazı kelimeler de mecazi anlamlarıyla kullanılmaktadır. İşte mecaz burada ortaya çıkmaktadır. Muhataplar bu noktada zorluklarla karşılaşmakta ve sözü hakiki anlamıyla mı yoksa mecazi anlamıyla mı alacakları konusunda tereddüt etmektedirler. İşte bu durumlarda mecaz ilmi devreye girmekte ve lafızların hakiki manalarının dışında nasıl kullanıldıklarını ortaya koymaktadır.

Bu bağlamda Çalışmada “gök kapılarının açılması” ve “devenin iğne deliğinden geçmesi” ile “göklerin ve yerin ağlaması” ifadelerinin nasıl anlaşılması gerektiği tahlil edilmiştir. Bu çabanın sonucu olarak lafızların hakiki manalarından daha çok mecazi manalarının öncelikli olarak tercih edilmesi gerekliliğinin ortaya çıktığını ifade etmek mümkündür. Çünkü bu lafızların vermek istedikleri mesaj mecaza hamledildiklerinde daha fazla ön plana çıkmaktadır.

“Gök kapılarının açılmaması” ifadesi hakiki anlamıyla alındığında gökte kapı var mıdır? Gökteki kapılar nasıldır? Gökteki kapılar kaç tanedir ve göğün neresindedir? gibi muhtemel birçok soruya kapı aralamaktadır. Ancak burada kastedilen mananın mecazi olarak düşünülmesi meseleyi daha kolaylaştırmaktadır. Yani amaç; Allah’ın rahmet ve rızık kapılarının onlar için açılmayacağı ve bu işin imkânsızlığını ifade etmek amacıyla “deve iğne deliğinden geçmedikçe” cennete giremeyecekleri gerçeğinin inkârcılara hatırlatılmasıdır.

“Göklerin ve yerin ağlaması” ifadesinde de aynı durum söz konusudur. “Gök ve yer nasıl ağlar? Gök ve yer kim için ağlar?” şeklinde sorularını sağlıklı bir şekilde cevaplamak çok zordur; ancak burada hakiki manadan daha çok mecazi anlamı ön plana çıkardığınızda “göklerde ve yerde var olanların” ağlaması olarak anlaşılır ki bu yönüyle muhataba iletilmek istenen mesaj daha kolay yerine ulaşır. Çünkü Firavunlar ve zorbalı, kendilerini yerin göğün vazgeçilmezleri olarak görürler. Hâlbuki beşerî ölçüyü aşır kendini ilâhlaştırırlar, Allah’ın kullarını yönetirken haksızlık ve adaletsizlik yapanlar, kendini başkalarından hep üstün görüp insanlara tepeden bakanlar göklerin ve yerin kendilerine ağlamayacağı kişiler arasında yer alacaklardır. (Bkz. Bakara 2/49, Araf 7/123-124; Yunus 10/83; İsrâ 17/103; Taha 20/24; Şuara 26/49; Kasas 28/38.) Yani ne gök ehli ne de yerde yaşayanlar zalimlerin arkasından üzülüp ağlar.

Yukarıda iki ayet örneğinden hareketle Kur’an’da mecazi anlatımın geniş bir şekilde birçok ayette mevcut olduğunu, zaman ilerledikçe çeşitli saiklerin etkisiyle de yapılan yorumlarda mecaza hamletmenin arttığını söyleyebiliriz. Mutezilenin yaptığı gibi mezhebi kaygılarla zorlama mecazi yorumlara gitmenin de doğru olmadığını ifade etmekte fayda vardır. Bununla birlikte gerek tefsir gerekse meallerde lafızlar hakiki manalarıyla verilmek istenen mesajı karşılamıyorsa veya üslup gereği, muhatap kitlenin o yöndeki algısını da dikkate alınarak, gerekli şartlar oluştuğunda ve muhataba mesaj daha güçlü verilecekse Kur’an’da mecazi anlatıma baş vurulduğu da bir gerçekliktir.

KAYNAKÇA

- Afacan, Hülya, *Mecazın Terimleşme Süreci ve İbn Teymiyye Öncesi Mecaza İtirazlar*, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: XVII, Sayı: 30 (2014/2).
- el-Alusi, Mahmud b. Abdullah Şihabuddin, *Ruhu'l Meani fi Tefsiri'l Kur'ani'l Azim*, Dar İhyau't Turasi'l Arabi, Beyrut trhs.
- Arpa, Abdulmuttalip, *Kur'an'da Mecaz Tartışmaları ve İbn Teymiyye'nin Meseleye Yaklaşımı*, Akademik Araştırmalar Dergisi, sayı 44, 2010.
- Ateş, Süleyman, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 1989.
- Aydın, İsmail, *Hakikat ve Mecazın Terimleşme Süreci*, İslami İlimler Dergisi, Yıl 8, cilt VIII, sayı 1, Bahar 2013.
- Bayraklı, Bayraktar, *Yeni Bir Anlayış Işığında Kur'an Tefsiri*, Bayraklı Yayınları, İstanbul, 2013.
- el-Beydavi, Nasuruddin Ebu'l Hayr Abdullah b. Ömer, *Envaru't Tenzil ve Esraru't Te'vil*, (tahkik: Muhammed Abdurrahman el-Mar'aşlı), Dar İhyau't Turasi'l Arabi, Beyrut 1418/1998.
- Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usulü*, TDV Yayınları, Ankara 1985.
- Çağıl, Necdet, *Hakikat-Mecaz Kutuplaşması Bağlamında Kur'an'da Temsili (Simgesel) Anlatım*, İslami İlimler Dergisi, Yıl,8 Cilt 8 Sayı:1,Bahar 2013. ss, 93-112.
- Çalışkan, İsmail, *Hakikat ve Mecazın Belirleyicisi Müfessirdir –Günümüz Tefsirinde Mecazın İmkânlarından İstifade Edilmesi*, İslami İlimler Dergisi, Yıl,8 Cilt 8 Sayı:1,Bahar 2013.
- Ebu Hayyan El-Endelusi, Muhammed b. Yusuf, *Bahru'l Muhit*, Dar el-Kütübü'l İlmiyye, Beyrut 1413/1993.
- Esed, Muhammed, *Kur'an Mesajı Meal Tefsir*, (Çev. Cahid KOYTAK - Ahmet ERTÜRK), İşaret Yayınları, İstanbul 1999.
- el-Ferahidi, Halil b. Ahmed, *Kitabu'l Ayn*, Dar Kütübü'l İlmiyye, Beyrut, 1424/2003.
- Firuzabadi, Muhammed b. Yakub, *Tenviru'l Mikbas min Tesiri İbn Abbas*, Dar Kutübü'l İlmiye, Beyrut 1412/1992.
- Gemuhluoğlu, Zeynep, *İslam Düşüncesine Özgü Bir Poetikadan Söz Edilebilir mi? : İlk Dönem Kalam ve Dil Alimlerinde Din Dili-Mecaz/Şiir-Mecaz ilişkisi Üzerine Bir İnceleme*, M. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi 36 (2009/1).ss.109-134.
- Heyet, (Hayrettin Karaman, Mustafa Çağrıncı, İbrahim Kafi Dönmez, Sadrettin Gümüş,) *Kur'an Yolu*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2014.
- el-Huvvari, Hud b. Muhakkem *Tefsir'u Kitabı'llahi'l-Aziz*, Dar el-Ğarbu'l İslami, Beyrut 1990. (I-IV).
- İbn Aşur, Muhammed Tahir, *et-Tahrir ve't Tenvir*, Dar et-Tunisiyye, Tunus 1984.
- İbn Kayyim El-Cevziyye, Şemsuddin Ebi Abdullah, *es-Sava'iku'l Mursele ala'l Cehmiyeti ve'l Muattıla*, (tahkik: Ali b. Muhammed Rakhilullah), Daru'l Asıma, Riyad trs.
- İbn Kesir, Ebu'l Fida İsmail b. Ömer, *Tefsiru'l Kur'ani'l Azim*, (Tahkik: Sami b. Mumammed Sellame), Dar Taybe, Riyad 1420/1999.
- İbn Kuteybe, Ebu Muhammed Abdullah b. Müslim ed-Dineveri, *Te'vilu Müşkili'l Kur'an*, (thk. İbrahim Şemsuddin), Dar Kütübü'l İlmiyye, Beyrut 1391/1971.

- el-İsfahani, Ebu'l Kasım b. Muhammed Rağıb, *el-Mufredat fi-Garibi'-Kur'an*, (Tahkik: Muhammed Seyyid Keylani), Daru'lMa'rife, Beyrut trs.
- İzzeddin, Abdulaziz b. Abdusselam, *Mecazu'l Kur'an*, (Tahkik: Muhammed Husey ez-Zehebi), Londra 1419/1999.
- Kahveci, Nuri, *Hanefi Fıkıh Literatüründe Mecazi Anlam*, İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, sayı: 18. 2011.
- Kayhan, Mustafa, *Dil, Tefsir ve Meal Bağlamında Kurân'da idrab Üslûbu*, İlâhiyât, Ankara 2016.
- Kısa, Mahmut, *Kur'an-ı Kerim ve Kısa Açıklamalı Meali*, Armağan Kitaplar, Konya 2009, s.497.
- el-Kurtubi, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebi Bekr, *el-Camiu li-Ahkami'l Kur'an*, (Tahkik: Abdullah b. Abdu'l Hasen et-Turki), Muessetu'l Risale, Beyrut 1427/2006.
- Kutub, Seyyid, *Fizilali'l Kur'an*, Matabi eş-Şuruk, Beyrut 1405/1985.
- el-Maturidi, Ebu Mansur Muhammed b. Muhammed b. Mansur, *Te'vilatu Ehli's Sunne*, (Tahkik Fatıma Yusuf el-Haymi), Risale, Beyrut, 1425/2004.
- el-Maverdi, Ebu'l Hasan b. Muhammed b. Habib, *en-Nüket ve'l- Uyun*, Dar Kütübü'l İlmiye, Beyrut trs.
- el-Meraği, Ahmed Mustafa, *Tefsiru'l Meraği*, Mustafa el-Halebi matbaası, Kahire 1365/1946.
- Mukatıl, b. Süleyman, *Tefsir'u Mukatil b. Süleyman*, (Tahkik Ahmet Ferit) Dar Kütübü'l İlmiye, Beyrut 1424/2003.
- er-Razi, Fahrüddin, *Mefatihü'l Ğayb*, Daru'l Fikr, Beyrut 1401/1981.
- Salih, Ali Salih-Emine Şeyh Süleyman Ahmed, *el-Mu'cemu's Safi fi-Luğati'l- Arabiyye*, Riyad, 1401/1981.
- es-Sem'ani Ebu'l Muzaffer, *Tefsiru'l Kur'an*, (tahkik: Ebu Temim Yasir b. İbrahim), Daru'l Vatan, Riyad 1418/1997.
- es-Suyuti, Celaluddin, *el-İtkan fi Ulumi'l Kur'an*, (Tahkik: Ahmed b. Ali), Daru'l Hadis, Kahire 1427/2006.
- eş-Şevkani, Muhammed b. Ali, *İrşadu'l Fuhu'l ila Tahkiki'l Hakki min İlmi'l Usul*, (tahkik: Ebu Hafis Sami), Daru'l Fadıyleti, Riyad 1421/2000.
- et-Taberi, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir, *el-Camiu'l-Beyan an Te'vili Ayi'l-Kur'an*, (Tah. Abdullah b. Abdi'l Muhsin et-Turki) Dar Hacer, Beyrut 1422/2001.
- et-Tabersi, Ebu Ali Fadl b. Hasen b. Fadl, *Mecmau'l Beyan fi-Tefsiri'l Kur'an*, (Tahkik: İbrahim Şemsuddin), Dar Kutübü'l İlmiyye, Beyrut 1418/1997.
- et-Tusi, Ebu Cafer Muhammed b. Hasan, *et-Tibyan fi-Tefsiri'l Kur'an*, (Tahkik: Ahmed Habib Kasir el-Amili), Dar İhya-u Turasi'l Arabi, Beyrut trs.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, Azim Dağıtım, İstanbul 1992.
- ez-Zemahşeri, Carullah Ebi'l Kasım Mahmud b. Ömer, *el-Keşşaf an Ğavamidu't Tenzil ve uyunu'l Ekavil fi Vucuhi'l Te'vil*, Dar Kütübü'l İlmiyye Beyrut 1437/2015. (I-IV)
- ez-Zerkeşi, Bedruddin Muahmmmed b. Abdullah, *el-Burhan fi Ulumi'l Kur'an*, (Tahkik: Ebu'l Fadl ed-Dımyati), Daru'l Hadis, Kahire 1427/2006.